

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. V св. 1-2

БЕОГРАД 1953

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>Свеш. Георгијевић</i> : Лингвистика у књижевности	1
2. <i>Св. Николић</i> : О грађењу сложених скраћеница у нашем савременом књижевном језику	9
3. <i>М. Стевановић</i> : Род и облици промене сложених скраћеница	18
4. <i>Св. Предић</i> : О грађењу и транскрибовању неких речи латинског порекла	27
5. <i>М. Павловић</i> : Значења и варијанте значења придева <i>ваздушаст</i>	35
6. <i>В. М. Мићовић</i> : О изразима <i>мачи гребештаци</i> и <i>гребешко гвожђе</i> у народним песмама	45
7. <i>Г. Шкриванић</i> : Прилози за разјашњење извесних назива оружја у народним умотворинама	52
8. <i>Милка Ивић</i> : Енклитички облик личне заменице као знак модалности	61
9. <i>М. С. Лалевић</i> : Обрада промене значења речи	65
10. Језичке поуке	75

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Рибна

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига V

Нова серија

Св. 1—2

ЛИНГВИСТИКА У КЊИЖЕВНОСТИ

Изгледа на први поглед да између књижевности и лингвистике нема везе. Књижевност, као грана уметности, служи својим посебним циљевима, док је лингвистика научна дисциплина, научна као што је ма која егзактна наука. Једно спада у домен „уметности“, а друго у домен „науке“ — тако би се популарно рекло. Заиста, циљеви и намена књижевности нису исти са циљевима и наменом лингвистике. Поред тога, у књижевном делу не развијају се истине на начин како се то врши у науци. Књижевности нису потребни методи документације, која је неопходна у научном испитивању. Ипак, оно што се износи у књижевном делу условно може постати и научна истина, а књижевник је у исто време и научник уколико верније одражава у свом делу запажену стварност и проблеме човекове психе. Зато би се могло рећи, даље, да је књижевност нераздвојива од науке: она је инспирише и, обратно, њу наука инспирише; једна и друга имају културну функцију. У тој је чињеници стварна и делотворна веза књижевности и науке, уопште.

Кад је у питању однос књижевности и једне специјалне научне дисциплине као што је лингвистика, онда је потребно рећи да нема ниједне научне дисциплине која би књижевности ближе стајала. Књижевност и лингвистика најуже се баве језиком и писмом и њихов се интерес не исцрпљује управо оним што ови семиолошки знаци крију у себи. „Философија језика и философија уметности једно су

исто“ — вели Б. Кроће у својој *Естетици* (с. 221). За овог филозофа-естетичара естетика није ништа друго већ „наука о изразу“ и „општа лингвистика“. — Међутим, нас овде не интересује расправљање о битним односима ове две „науке о изразу“ и многоструке њихове везе које из тога проистичу, већ желимо да се задржимо свега на једној. Занима нас уколико могу бити лингвистички научни проблеми, предмет, тема, чак и повод за књижевно стварање — нешто у оном смислу и обиму у коме налазимо и лингвистике у радњи Шоове радње *Pygmalion*. Морамо одмах рећи да у великој популарној и лепој књижевности лингвистички проблеми немају нарочито место.

Модерни културни човек има смисла за најразличније проблеме живота и науке у разговору; поред најобичнијих савремених тема о рату и примирју у Кореји, прича се о атомској бомби, о авионима на млазни погон и сл. Људе занима да чују и ближа обавештења о научним достигнућима савремене науке. — Да ли су лингвистичка питања предмет који изазива општије интересовање тако да долази у нашем личном саобраћају као тема за разговор? Из дневног живота можемо се лако уверити да заиста људе интересују лингвистички проблеми, и то у прилично јакој мери. То се интересовање не исцрпљује повременим одговорима на језичка питања као што их читамо у „Политици“, у рубрици „Да ли знате?“, већ се разна језичка питања јављају спонтано, сама од себе у проблему општег споразумевања. Ми немамо свог књижевног језика, као што га имају Немци, Италијани, или Французи, код којих књижевни језик рапидно потискује покрајинске говоре. Данашњи Југословени долазе међусобно у стални додир, па су свесни дијалектних разлика. Наш човек је упућен да стално врши мале језичке анализе, да упоређује свој говор са говором људи с којима долази у додир. Чак и претставници једног истог краја, истог села имају потребу да мисле о говорним разликама својих сабеседника. Језичко је осећање говорних претставника увек живо и будно.

Ако узмемо језик са социјалне стране, наш сеоски и сточарски свет има друкчији речник и изразе, свој свет идеја и појмова, различан од онога света који је у

глави једног грађанина. „Оно“ — вели Р. Ратковић у роману „Невидбог“ за санџачког сељака — „време не мери сатом него конопцима“ простор зато што на сат (уру) није још научио. Кад узмемо социјалне односе с те тачке гледишта, лакше се разумеју два интелектуалца разних језика у Западној Европи него два припадника разних социјалних класа истог народа и језика. — Један савремени социјалистички италијански писац, описујући беду сиромашних сељака Јужне Италије, пита се како може такав сељак да изрази оно што га тишти језиком италијанске културе која није за њ створена. Потрудићемо се да што боље преведемо на језик који смо научили у школама све оно што желимо да сви знају“ — вели И. Силсне у *Fontamari* (с. 10, прев. А. Јуреша).

Ако се забавимо питањем какви се лингвистички проблеми третирају у обичном саобраћају, онда ћемо видети да су они разноврсни: и фонолошки, и облички, и семантички, и синтаксички. Највише, ипак, имају људи интереса за значење речи и израза, речи застарелих и немотивисаних, па се питају о њиховом постанку. С друге стране, народ непрестано ствара нове речи семантишући при том. Сељаци и ђаци „измишљају“ надимке за појединце и за породице у тежњи да „пришију“ неко ново име због тога што је неко изговорио неправилно неки глас или опет због чега другог. Овде треба поменути живу тежњу да се протумаче речи непознатог порекла, па зе зато реч прекраја. Примери такве, редовно нетачне, народне „етимологије“ бројни су у нашем народу.

Као што је природан и јак интерес за језичка питања у самом народу, несумњиво је да ни културнији и школованији слојеви за њима не заостају. То се види и по питањима која често читаоци упућују језичким часописима. Код књижевника интерес за језичка питања је сразмерно много већи и дубљи него код осталих припадника једног друштва. Није потребно нагласити од каквог је значаја за књижевника језик — оруђе њиховог израза. Уосталом, раније, у доба филологије, писана реч је била једини извор за језичка испитивања, а широка питања стила и језика су не-

раздвојно везана уз књижевна дела као уз свој једини извор. Нас, међутим, интересује књижевник као сарадник лингвиста и књижевник као научни лингвистички радник.

У доба продирања реализма на страни и код нас писци су нарочито обратили пажњу на „локалну боју“, наслеђену из романтизма, на идиоме и покрајинске говоре, па су у обилној мери настојали да локалним језичким особинама допринесу карактеристици својих лица. Наши реалисти, међу њима нарочито Матавуљ и Сремац, били су у том послу прави вештаци. Цео фелибриж и обнова регионалне књижевности, код нас и на страни, настала је из чисто језичких побуда и у доба повећаног интереса у лингвистици за идиоме. — Није, опет, чудно што су у доба почетака лингвистике у деветнаестом веку књижевнике заокупљала лингвистичка изучавања (сетимо се код нас генерације књижевника која је дошла непосредно после Вука). Тако је П. Мериме у својој приповеци *Carmen* додао читаву једну главу у којој говори са етнолошко-језичког гледишта о Циганима, и та глава нема никакве везе са самом приповетком, али је довољна да „читаоци ове приповетке стекну повољно мишљење о моме изучавању циганских наречја“ — каже сам писац. Мериме је један од ретких књижевника-лингвиста које је лингвистика толико преокупирала да се меша на чудан начин у њихов књижевни рад.

Ми обично сретамо књижевнике који нам сврате пажњу на понеку језичку црту, као што ће описати неку посебно интересантну природну појаву, неку животињу и сл., те тако доказују тиме да имају здрав смисао за изучавање животне стварности. Можда би било потребно истакнути једну примедбу о општој способности књижевника за лингвистичке проблеме. Књижевници, чак и уколико нису стекли специјално лингвистичко образовање, имају дубоко разумевање за извесне лингвистичке проблеме, у првом реду за фонолошка опажања. Песничко ухо најбоље осећа акценатске разлике, музикалност у говору. Ту морамо начинити и једно ограничење. Фина фонолошка запажања која сретамо код књижевника односе се обично на особине њиховог

родног говора. Ту су они непосредни. То је природно, и кад прочитамо оно што је Нико Бартуловић у роману *На прелому* написао о говору Стариграђана на Хвару, видимо да је таква опажања могао да напише само онај који пише о свом родном месту. Ево како он говори описујући јунака свог романа Иву Тадића (у коме препознајемо самог писца), који путује после дуго времена у свој родни град и на лађи се опет среће са својим мештанима:

„Разговор се водио додуше у оном истом прастаром наријечју, чији су гласови и у туђини мирисали Иву по црквеним пергаменама и рибарским уљаницама, али баш тај мирис као да се изгубио. Увукле се нове ријечи и нови нагласци. Сада се говорило више о киши него о „дажду“, а умјесто „барж“ увлачило се помало „можда“. Некада мирне и стегнуте двогласнике та младеж је изговарала брзо као да их се стици, а „јубов“ није имала више оног слатког и дугог отпочинка на пошљедњем слогу, што је Ива толико одушевио када га је у рату чуо и од Руса...“

Бартуловић је оставио Стариград пред Први светски рат и вратио се у њ „послије 12 година“. У отсуству његовом извршиле су се или су биле у току важне фонолшке и друге промене. Носилац тих промена била је младеж, нова генерација, која више није била локално обојена (као она стара ксјој је писац припадао), већ је личила на осталу младеж по Југославији. „Исти начин одијевања, непозната и готово неодређена лица и исте нове, безбојне и намјештене ријечи“. Писцу се чинило да је разговор стариградске младежи са брода Сплит — Стариград исти као и оне са лађе Београд—Панчево: „да ли је лакши шими или фокстрот, да ли је лепши Рудолф Валентино или Дуглас Фербанкс, и да ли је бољи „Хајдук“ или „Грађански“. — Зар ови подаци нису везма драгоцени као поуздани докуменат о том како се у време јаких друштвених потреба догађају велике језичке промене из основе и у целом језичком строју?

Један лички рсманописац запазио је важне фонолшке особине (нарочито око Светог Рока) које нису запазили ни филолози који су рођени у Лици, чак у истом крају.

Покушаћу да изнесем још неколико забележака из лектире о лингвистичком интересу књижевника из других подручја — семантике речи и др. — У Скотовом *Ајвангу*, романи са радњом из 13 века, времена унутрашње борбе и глужења Нормана и Енглеца, Скот, у патриотском расположењу, ставља у уста будали Вамби учено тумачење зашто се у Енглеској каже за свињу *свајн* (*pigs*), а „кад је одеру, изваде јој дроб, расплате је . . . , онда кажу, *порк*“. Даље Вамба, као какав модерни филолог, објашњава Гурту свињару: „чини ми се да је *порк* норманско-француска реч и тако, док живинче живи и док га чува и негује саксонски роб, она носи своје саксонско име, али оно постаје Норманин и назива се *порк* кад се у дворници замка изнесе на гозбу међу племиће . . .“. Скотово причање почива на једној анегдоти, наводно из 13 века, по којој су, вели се, Нормани подруљиво говорили Англосаксонцима: можете за себе задржати волове, краве, овце, свиње и телад, али снабдевајте нас говедином, овчетином, свињетином и телетином („you may keep the oxen, cows, sheep, pigs, and calves, provided you let us have the beef, mutton, pork, and veal“). Заиста, ова дистинктна употреба у називима сасвим јасно говори о национално-класном пореклу ове језичке појаве. Енглези су као поданици кметови сачували своје називе за животиње које су гајили, али су примили норманско-француске речи за прерађевине; прве су биле „просте“, а друге „више“ и елитније речи, које су наметнуте енглеском кмету. Ово је прави „школски“ пример какав значај има политички престиж и класна подвојеност на промену лексичког строја.

Књижевници имају смисла више него други за осећајну вредност речи. Колико год пута употребили једну реч, њу никада не изговарамо с истом вредношћу, и они то запажају. Сартр у *La nausée* (у преводу Тина Ујевића Мучнина) на једном месту пише о изговору речи „ја“: „Сада када кажем „ја“, то ми се чини шупље. Не успијева ми да добро осјетим себе, толико сам заборављен. Све што остаје збиљско у мени, то је опстанак ксиј осјећа да он постоји“.

Код наших савремених писаца као да поновно расте интерес за лингвистику, па није чудно што они себи допу-

штају понеку лингвистичку авантуру. Тако Оскар Давичо, који се не стиди арго-а и шокачких речи, у својој *Песми* има једно такво место, у дугачком монологу гестаповца Клауса, који треба да буде елитни претставник нациста и нацистичке идеологије, па је све оно што он говори учено и духовито. Један од његових „облесака“ духа је и она мисао да је у сваком Немцу урођена — мисли тако један нациста — веза по значењу између речи Krieg „рат“ и kriegen „добити“. Не знам како с тим стоји, заправо, да ли Давичо и његов Клаус имају право (или је то просто по гледишту једног странца који суди о немачком језику по оном како је научио језик и садашњем општем литарарном значењу поменутих речи, јер је Krieg значило „напрезање“, док је kriegen и до данас задржало у многим немачким говорима значење „напрезати се“ и сл.). У сваком случају на овом месту где је ово лингвистичко извођење у роману изнето, оно је интересантно без обзира на то да ли има стварне научне подлоге; ово место доприноси интелектуалној и моралној карактеристици гестаповца Клауса. Како год ствар стајала, оваква екскурзија у области лингвистике модерног писца доказ је да постоји код њих интерес за језичке проблеме.

На крају ћу поменути још једну студентску (тако се може назвати) препирку коју износи Лалић у својој приповеци „Ара“ у збирци „Први снијег“, Београд, 1951). У њој се прича како два партизана, Дожић и Аралија, у глуво доба, док се веру уз Тару, расправљају међу собом откуда је могла доћи реч „Аралија“. Аралија прича:

— Моје име је славно... јер његова основа је Ара, а то су старогрчка осветничка божанства. Дрматорски суд у Атини, Ареопаг, добио је име по томе, а и брдо близу Акропоља, на коме је била смештена зграда с канцеларијама и књиговодством правде. Све то показује како се ми Аралије залажемо за правду и слободу.

— Извини, рече Дожић, морам да те поправим, јер Ареопаг је био ослонац аристократа, зато га је и срушио Ефијалт. То треба да знаш, да се не би тако неумјесно хвалио пред другима. Сем тога, брдо Ареопаг је добило име по крају,

а не, као што ти кажеш, по књиговодству, које није ни постојало (с. 111).

Ово би, напoкoн, био пример „учене (и криве) етимологије“. Дакако да је Лалић и замислио свог Аралију, који онако размишља о свом имену, као и већину својих младих људи, студената, као лица која се много међу собом шале и шегаче, па тако то чини и Аралија са својим презименом; опет ваља узети да писац није просто овакво једно етимологисање измислио већ или га је и сам чуо међу својим друговима, или је дошао сам на једну такву етимологију везујући једно наше презиме чак са старогрчком речи Арес (Арес). Један ће класичар читати наведено препирање из грчке митологије са смешком, а лингвиста као етимолошко тумачење речи Аралија, али остаје чињеница да се таква „учена етимологијања“ доиста често догађају у животу међу образованима. Културни човек много размишља о језику, више него што се то мисли. Постанак многих речи које му се чине чудне за њега је интересантан и због тога он настоји да их одгонетне, објасни из познатог, стеченог знања. До истине даик тешко долази у дубљим лингвистичким питањима. Књижевник сматра, опет, за своју дужност да покаже и то: људи се труде, размишљају, етимологишу и баве се проблемима лингвистике; све је то за њих докуменат људског интересовања, па зато и овакви проблеми налазе своје место и у књижевној обради. И на тај начин књижевник популаризује лингвистичку науку, а то је од користи и за језичко испитивање.

Свет. Георгијевић